

راه‌های درمان کبر و غرور

مژگان نادری^۱

چکیده

کبر در اصطلاح حالتی است که فردی با رفتار و کردار خود وانمود کند که از دیگران برتر و بالاتر است. برای اینکه بتوانیم این صفت ناپسند را درمان کنیم باید بدانیم تکبر چگونه به وجود می‌آید. در این حالت انسان دچار عجب می‌شود. و غرور یکی از رذایل اخلاقی می‌باشد که در میان تمام توده‌های مردم از جمله صفات زشت است. دانشمندان اعتقاد دارند که تکبر از نتایج خودبینی و عجب بوده و از آن نشأت می‌گیرد. تبیین روان شناختی تکبر ما را به این حقیقت رهنمون می‌سازد که ریشه اصلی تکبر از نقص و نقصانی است که در شخص متکبر وجود دارد و او ناخودآگاه می‌کوشد با ابراز تکبر نقص را جبران نماید و با تحقیر اطرافیان سعی در مخفی نگه داشتن باطن خود دارد. تکبر از گناهان بزرگ و زمینه ساز شرک به خداوند و دشمنی با دیگر هم‌نوعان است اگر انسان بتواند این بیماری را درمان کند از بسیاری گناهان و رفتارهای ناپسند در امان خواهد بود. اهمیت شناخت این موضوع از آنجا ناشی می‌شود که کبر و غرور ریشه بسیاری از گناهان می‌باشد پس باید آن را شناخت و سعی در درمان آن نمود تا هرچه بیشتر به هدف خلقت که بندگی خداوند است نزدیک شد. کسانی که دارای صفت کبر و غرورند دچار مشکلات اجتماعی، خانوادگی و... می‌شوند که اگر این صفت را از خود دور کنند زندگی و جامعه بهتری خواهند داشت. ضرورت انجام این تحقیق این است که با توجه به اینکه انسان ممکن الخطاست و بعضی از گناهان را نادانسته انجام می‌دهد پس باید به دنبال شناخت آن‌ها بود و سعی در رفع آن داشت. این مقاله با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و با شیوه توصیفی و تحلیلی به تبیین راه‌های درمان رذایل اخلاقی کبر و غرور پرداخته است.

واژگان کلیدی: کبر، غرور، تکبر، عجب، اسلام.

^۱. طلبه سطح دو، مدرسه علمیه معصومیه، nadrymzhgan607@gmail.com

مقدمه

کبر خلقی است نفسانی و حالتی است نهانی که در انسان به واسطه بزرگتر و بهتر و بلند مرتبه‌تر دیدن خود از دیگری پیدا می‌شود.

به طوری که بر این اعتقاد نادرست تکیه کند پس خود را مهم و عزیز و دیگری را ناقابل و ذلیل بیندارد.

برخی افراد با اینکه این صفت رذیله را دارند اما وجود آن را در خود انکار می‌کنند در گام اول لازم است به شخص متکبر راه‌هایی ارائه شود تا به کمک آنها بتواند از وجود این صفت در خود آگاه شود و از انکار بی‌دلیل صفت تکبر در وجود خود دست بردارد.

به بیان دیگر تا فردی اصل وجود مشکل را قبول نداشته باشد برای درمان آن گام بر نخواهد داشت. در فرد متکبر دو نشانه انکار تکبر وجود دارد.

۱_ از دریافت اطلاعات درباره تکبر و مسائل مربوط به آن پرهیز می‌کنند.

۲_ با بهره‌گیری از برخی سازوکارهای دفاعی مانند انکار، فرافکنی و دلیل تراشی وجود تکبر را در خود منکر می‌شوند.

در حقیقت تا فردی اصل وجود مشکل را قبول نداشته باشد برای درمان آن گام بر نخواهد داشت.

باید به فرد کمک شود که با سازوکارهای دفاعی خود درباره انکار تکبر آشنا شود. برای مثال به او گوشزد می‌شود که انکار، فرافکنی، دلیل تراشی،... از راه‌هایی اند که ناخودآگاه انسان برای انکار یک مشکل از آن بهره می‌برد.

افزایش آگاهی درباره این دفاع‌های غیرمنطقی سبب می‌شود تا فرد سالم، وجود کبر را در خود تشخیص دهد و در ادامه انگیزه‌های او برای شناخت علل، پیامدها و راه‌های درمان تکبر برانگیخته شود. البته در مواردی که تکبر عمیق در کسی وجود دارد، نیاز به مشاوره است چرا که گاهی مواجهه با این چنین افرادی با دفاع‌هایشان، ممکن است موجب وخامت اوضاع و قطع ارتباط درمانی شود.

یکی از سوال‌هایی که در این راستا ذهن انسان را به خود مشغول می‌کند این است که راه‌های درمان کبر و غرور از منظر اسلام چیست؟ در پژوهش حاضر قرار است راه‌های درمان کبر و غرور مورد بررسی قرار گیرد.

مفاهیم

الف) مفهوم کبر

- کبر در لغت به معنی بزرگی، بزرگسالی، کلانسالی، بزرگی فروختن، خود گرفتن، نخوت با تکبر، با نخوت، الله دوست ندارد هر به کبر، خویش ستایی. (معین، کشف الاسرار، ص ۱۹۷۴).

_ کبر در لغت به معنای خودبینی و توجه به صفات کمالی شخص و بزرگ دیدن خود در مقایسه با دیگران و برای خود عزت کاذب و فرضی ساختن، و عدم فروتنی در برابر کسانی که باید در برابر آنها تواضع نمود. (حسینی دشتی، معارف و معاریف، ص ۸۸۲).

"الكبر، الکبیر فی صفه الله تعالی العظیم الجلیل و المتکبر الدی تکبر عنظام عباده کبیر؛ در صفت خداوند تعالی به معنای عظیم و بزرگوار است و متکبر کسی است که به بندگان خداوند ظلم می‌ورزد." (الافریقی، المصری، لسان العرب، ص ۱۱۲)

_ کبر به معنای تکبر، خود و برتر بینی در قبال خداوند است به این که از قبول حق و از به آن و پرستش خداوند امتناع نماید. (اصفهان، المفردات فی غریب القرآن، ص ۶۴۶).

معنای اصطلاحی کبر

- کبر در اصطلاح حالتی است که انسان خود را برتر از دیگران می‌پندارد و دچار عجب می‌گردد. شرح کبر عبارتست از یک حالت نوسانی که انسان کند و به غیر خود بزرگی فروشد و اثر اعمالی است که از انسان صادر می‌شود و آثاریست که در خارج بروز کند که گویند تکبر دارد. (موسوی خمینی، چهل حدیث، ص ۷۹).

ب - مفهوم غرور

غرور در لغت به ماده ی (غَرَر) به معنای فریفتگی و مغرور شدن می‌باشد. (ریگی، منجد الطلاب، ص ۳۸۸).

معنای اصطلاحی غرور

- حالت غرور و فریفتگی نفس آدمی که گاه بر اثر احساس قدرتی مانند جوانی و مال و ثروت و مقام و علم و از این قبیل که در خود دارد وظایف و تکالیف خویش را از یاد برد و با تکیه به آن چه که در خود می‌یابد از دستیابی به کمالات بازمانده و گاه به کرم و بزرگواری و بخشاینده‌گی خداوند مغرور گردد و گمان برد که مقتضای کرم خداوند آن است که آدمی به هر جنایت دست

زند و مورد عفو خدا قرار گیرد و در نتیجه به بی تفاوتی و سهل انگاری در وظایف بندگی دچار گردد. که این صفت از مهلکات است. (حسینی دشتی، معارف و معاریف، ص ۴۲۸).

ج) مفهوم عجب

—خود بزرگ بینی حالتی درونی و مخفی است که شخص به جهت صفتی که در خود سراغ دارد. (حال دارای آن صفت باشد یا توهم دارا بودن آن را داشته باشد و آن صفت واقعاً صفت کمالی و ارزشی باشد یا نباشد) خود را بزرگ و برتر می بیند به عبارتی دیگر بزرگ نمودن امکانات و نعمت های شخصی و اعتماد به آنها و فراموش نمودن صاحب نعمت. (نیلی پور، بهشت اخلاق، ص ۲۸).

راه های درمان

یک انسان آزاده هنگامی که وسوسه های غرور به خاطر مال و مقام، در اعماق دلش جوانه می زند باید ریشه ی آن را با توجه به تاریخچه ی پیدایش خودش قطع کند، آن روز که خاک بی ارزش بود، آن روز که نطفه ناتوانی بود، آن روز که به صورت نوزادی ضعیف و غیر قادر به حرکت از مادر متولد گشت. اگر همه ی این ها را به یاد آورد نه تنها گرفتار غرور نمی شود بلکه درصدد درمان آن نیز برمی آید. ما نیز در این مقاله راه های علمی و عملی کبر و غرور را مورد بررسی قرار می دهیم.

الف) راه علمی

اولین راه مبارزه با کبر راه علمی می باشد به این نحو که ابتدا دقت در آفات کبر و فوائد و آثار نیک تواضع نماید و به دنبال آن با شناخت به بزرگی خداوند دست یابد. به این منظور که بزرگی خداوند و تواضع بندگانش را دریابد. پس باید وارد مجاهده با قصد خالص شد. البته آن وقت نفس اصلاح می شود.

تمام صفات نفسانیه هم قابل اصلاح است. لیکن در اول امر کلی زحمت دارد. آن هم بعد از ورود در اصلاح سهل و آسان می شود. عمده به فکر تصفیه و اصلاح افتادن است و از خواب بیدار شدن است. منزل اول انسانیت یغظه است و آن بیدار شدن از خواب غفلت و هوشیار شدن از سکر طبیعت است. و فهمیدن این که انسان مسافر است، و هر مسافری زاد و راحله می خواهد.

برابر هر خطر و حادثه‌ای از پا در نیاید و خود را تنها نبیند و انتظار مدد و یاری کردن او را از دل نبرد.

۴_ همیشه در مقام اظهار بندگی و بزرگواری و نعمت‌های نامتناهی پروردگار باشد. بنابراین از ریاکاری و خودنمایی در عبادات و عادات پرهیز کند و هیچگاه بزرگی خود و جلوه‌ی نفس را طالب نشود و از خودنمایی و تزکیه نفس بر حذر باشد و در تمام حالات نشستن و برخاستن و راه رفتن و سخن گفتن بنده وار باشد. (دستغیب، قلب سلیم، ج ۱، ص ۴۹۳).

ب) تواضع در برابر دین خدا

دین خدا یعنی فرمان‌ها و امرها و نهی‌های خداوند که به وسیله‌ی پیغمبر و امام (علیه‌السلام) به خلق رسانده شد. و آن بر دو قسم است یکی راجع به امور قلبی است که از آن جمله اعتقادات است و دیگری وظیفه‌های عملی و مجموعه عقاید و وظیفه‌های عملی دین خدا است، کسی که خدا را به عظمت و کبریایی شناخت باید دین او را هم بزرگ و عزیز بداند و بدان اهمیت دهد به طوری که اگر همه چیزش برود ولی او سالم باشد. باک نداشته باشد و اگر همه چیز دارد ولی دینش ناقص است باید بداند که هیچ ندارد و سخت ناراحت باشد. روزی که رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) خبر داد که در ماه رمضان کشته می‌شود و ریش تو از خون سرت خضاب می‌شود. امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) گفت: یا رسول الله (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) آیا در آن وقت دین ما سالم است؟ فرمود بلی، عرض کرد پس مرا از شهادت باکی نیست. (دستغیب، قلب سلیم، ص ۵۰۲).

فرمان خدا هم بزرگ است.

و نیز باید فرمان خدا را بر همه چیز مقدم بدارد و هنگام انجام دادن آن ترسناک باشد که مبدا درست انجام ندهد یا مورد قبول حضرت (علیه‌السلام) آفریدگار نشود.

عایشه گفت: رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نزد اهل خانه و زن‌ها بود و سخن می‌فرمود تا صدای اذان نماز بلند می‌شد، حالش تغییر می‌کرد مثل این که ما را ندیده و نشناخته، فوراً برای نماز از جا حرکت می‌کرد.

ج_ تواضع با خلق

از لوازم تواضع با خدا تکبر نکردن در برابر آفریده‌های اوست و باید خود و همه را در مملوکیت حضرت آفریدگار مساوی ببیند یعنی افراد انسان و حیوان، مؤمن و کافر، فاسق یا عادل همه در مخلوق بودن و ربوبیت برابرند و هیچ فردی حق تکبر ورزیدن با دیگری ندارد زیرا کبريائي مخصوص خداست. و اگر کسی خود را بزرگ و برتر از دیگران قرار دهد بمانند غلامی است که لباس سلطنتی پوشد و بر غلامان دیگر بزرگی فروشد.

بنابراین انسان حق ندارد خود را از حیوانی برتر و بزرگتر داند و بر او تکبر ورزد زیرا هر دو با لذات از خود هیچ ندارند و اصل هستی هر دو از خداست و اگر انسانی را مزیت و شرافت و کمالی پیدا شود آن هم عطای الهی است نه ارادات خود انسان تا به آن کبريایی کند.

د_ تواضع برای متکبر نباید کرد

هر کسی که با پروردگار عالم عزوجل کبر کند و از فرمان او بیرون رود و از اطاعت او سرکشی کند تواضع برای او جایز نیست. به مانند غلامی که از فرمان سلطان بیرون رود و خود را مستقل بلکه ادعای سلطنت و مولائی کند. پس غلامان دیگر سلطان نباید او را دوست بدارند و برایش کوچکی کنند و در حقیقت تواضع به او همان کبر بر سلطان و خروج از اطاعت اوست، بنابراین هر کافری که از روی کبر و نخوت منکر الوهیت و ربوبیت آفریدگار جهان شده است یا طاهر مسلمانی که با خدا کبر ورزیده پرده حیا را دریده از فرمان الهی سرکشی کرده و در آشکار گناه می‌کند تواضع برای آن‌ها جایز نیست.

نتیجه گیری

پژوهش روبرو با بررسی راه‌های درمان کبر و غرور یکی از رذایل اخلاقی اسلام است. نتیجه‌ای که می‌توان از این مقاله گرفت این است که به دنبال شناسایی راه‌های درمان کبر و غرور برای دوری از این رذیله اخلاقی است. دانستیم که تکبر صفتی زشت و ناپسند است و سبب کفر می‌شود. و حتی در قرآن و روایات اسلامی به شدت از آن نهی شده است حتی کسانی که دارای دین و مذهب نیستند تکبر و خود برتر بینی را صفت زشت می‌شمارند زیرا که این صفت زشت انسان از نظر عمل نیز پذیرفته نشده است.

در واقع بخش مهمی از مسئله حقوق بشر که به وسیله جمعی از متفکران غیر مذهبی تنظیم شده است نیز ناظر به مسئله مبارزه با استکبار است هرچند در عمل گاه نتیجه‌ی معکوس داده است.

پس می‌توانیم این رذیله اخلاقی را از خود دور کنیم.

۱_ تواضع باید ملکه شود.

تواضع به معنی فروتنی و شکستن نفس است و حقیقت آن حالتی است و در نهان انسانی که از دقت در حالت نخستین خود که نطفه بوده و حالت آفرینش که مشتی خاک است پیدا می‌شود. از تدبر در اجزاء بدن و قوای آن و تفکر در نفس و قوای ادراکیه و حالات عارضه آن نیز نیازمندی‌های بیشمار خود که بفهمد که در هر لحظه از صدها جهت نیاز به پروردگار خود دارد و نیز نعمت‌های بیرون از اندازه و شماره خدا را بداند و نسبت خود را به جهان عظیم آفرینش بسنجد. بیماری کبر هر بشری را تهدید می‌کند و کسی از آن در امان نیست باید اصل و ریشه‌اش از دل کنده شود و تنها درمانی که آن را ریشه کن می‌کند ملکه تواضع است.

نکته‌ای که در این مقاله باید به آن توجه شود این است که راه‌های درمان کبر و غرور که عنوان شد ممکن است تنها راه‌های درمان کبر و غرور نباشد که با شناخت آن‌ها ما دیگر دچار این رذیله‌ی اخلاقی نشویم. و ممکن است راه‌های دیگری برای درمان آن هم وجود داشته باشد که در این مقاله مطرح نشده است که این مسأله، خود کوششی فراوان برای تبیین دقیق راه‌های درمان کبر و غرور را می‌طلبد.

فهرست منابع

* قرآن کریم، حسین انصاری

* نهج البلاغه، محمد دشتی

۱. ابن منظور الافريقی المصری، محمد بن مکرم، **لسان العرب**، چاپ سوم بیروت، دارالحيات التراث العربی.

۲. ابن بابویه، محمد بن علی، **من لا يحضره الفقيه**، چاپ ششم، قم، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۲۹ ه.ق

۳. بندریگی، محمد، **منجد الطلاب**، چاپ هیجدهم، تهران، انتشارات اسلامی، ۱۳۸۳ ه.ش
۳. حسینی دشتی، مصطفی، **معارف و معاریف**، چاپ اول، تهران، موسسه فرهنگی آرایه، ۱۳۸۵ ه.ش

۴. دستغیب، عبدالحسین **قلب سلیم**، دارالکتاب، چاپ ششم، قم، ساختمان ناشران، ۱۳۸۵ ه.ش

۵. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **المفردات فی غریب القرآن**، ترجمه حسین خداپرست، چاپ اول، قم، ۱۳۸۷ ه.ش

۶. فیض کاشانی، محسن، **تفسیر الصافی**، چاپ دوم، تهران، انتشارات از صدر، ۱۴۱۵ ه.ق
۷. کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، ترجمه صادق حسنزاده، چاپ فاضل، انتشارات قائم آل محمد، ۱۳۸۳ ه.ش

۸. محمدی ری شهری، محمد، **میزان الحکمه**، ترجمه محمدرضا شیخی، چاپ ششم، قم، انتشارات دارالحديث، ۱۳۸۵ ه.ش

۹. مجلسی محمد باقر، **بحارالانوار**، ترجمه جمعی از محققان، چاپ اول، بیروت، ۱۴۱۹ ه.ق

۱۰. موسوی خمینی، (علیه السلام) روح الله، چهل حدیث، چاپ سی و پنج، تهران، تنظیم و نشر آثار امام خمینی (علیه السلام)، ۱۳۸۵ ه.ش
۱۱. معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، چاپ دوم، تهران، انتشارات دیبا، ۱۳۸۶ ه.ش
۱۲. نیلی پور، مهدی، بهشت اخلاق، ترجمه حمیدرضا حبیبی، چاپ دوم، موسسه تحقیقات ولی عصر، ۱۳۸۵ ه.ش